

4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

5. Кодекс адміністративного судочинства [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

Одержано 17.11.2016

УДК 34.01

Синявська О. Ю.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
факультету №6 Харківського національного універ-
ситету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Відомо, що згідно із Конституцією України (ст.3) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст.21 Конституцією України). Відповідно до Основного Закону України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; кожен має право на повагу до його гідності; кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст.21, частина друга ст.22, частина перша ст.28, частина перша ст.29, частини перша, друга ст. 55) [1].

Здатність фізичної особи мати суб'єктивні юридичні права і нести суб'єктивні юридичні обов'язки – це правоздатність цієї особи. Вона виникає з моменту народження і припиняється зі смертю особи. Ніхто не може позбавити особу її правоздатності. А дієздатність фізичної особи — це здатність своїми діями набувати і реалізовувати суб'єктивні права та обов'язки. На відміну від правоздатності, дієздатність залежить від фізичного стану особи, її

віку, інших особистих якостей людини. Дієздатність людини зростає поступово, з віком. Так, із 6 років дитина може вступати до дитячої громадської організації, у 14 років за згодою батьків піти на роботу, у 16 років людина може бути притягнута до адміністративної відповідальності, у 18 — отримує право брати участь у виборах, тощо. Саме з досягненням повноліття — 18-річного віку — людина набуває повної дієздатності в більшості галузей права.

Але людину у визначених законом випадках можна позбавити дієздатності. Фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це [2, ст.40]. Визнання особи недієздатною тягне за собою певні правові наслідки. Так, згідно із Конституцією України (ст.70) громадяни, яких визнано судом недієздатними, не мають права голосу. А згідно із Цивільним кодексом України, над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка; недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину; правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун [2, ст.41]. Отже фактично особа, визнана недієздатною, позбавляється здатності своїми діями набувати і реалізовувати суб'єктивні права та обов'язки. А порядок розгляду судом справ про визнання фізичної особи недієздатною передбачає, що заява про визнання фізичної особи недієздатною може бути подана членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, психіатричним закладом [3, ст.237], а справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника та представника органу опіки та піклування. Питання про виклик фізичної особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, вирішується в кожному випадку судом з урахуванням стану її здоров'я [там же, ст.240]. Отже фактично суд може позбавити особу дієздатності навіть без присутності цієї особи при розгляді справи. Більш того, згідно з Цивільним процесуальним кодексом України (ст.241) скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, теж здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, органу опіки та піклування. Отже, законодавець повинен настільки ретельно та детально регламентувати процедуру позбавлення особи дієздатності, щоб стовідсотково уникнути можливості без наявних на те підстав

визнати особу недієздатною внаслідок корисливих мотивів, якими можуть керуватися заявники по даних категоріях справ та медичні працівники, які проводять судово-психіатричну експертизу, адже поновити дієздатність особи у таких випадках дуже складно, а випадків безпідставного позбавлення дієздатності осіб, нажаль, вистає, як це свідчить із матеріалів, зібраних Громадською організацією «Громадянська комісія з прав людини» [4]. Цьому питанню варто приділити увагу в окремій публікації, зараз же торкнемося питання забезпечення деяких прав недієздатних осіб.

Навіть якщо особа визнана недієздатною, вона не повинна бути позбавлена взагалі будь-яких прав. Так, на думку Конституційного Суду України, «системний аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб), які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння. Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод. Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації» [5].

В той же час, як свідчить зміст Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні (Київ 2016), під час моніторингу психіатричних (психоневрологічних) закладів виявлені існуючі проблеми і недоліки: відсутність нормативної регламентації застосування фізичного обмеження при лікуванні осіб з психічними розладами; порушення права на особисту присутність у судовому засіданні при розгляді справ про госпіталізацію в примусовому порядку, продовження, зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру тощо; довготривале перебування у лікарнях; невиконання опікунами своїх обов'язків щодо повнолітніх недієздатних осіб; відсутність порядку отримання, використання та зберігання пенсійних коштів пацієнтів; порушення права на реабілітацію; порушення права на отримання паспорта та соціальної допомоги; по-

рушення права на належні умови лікування (відсутність терапевтичного середовища, порушення санітарно-гігієнічних норм) тощо [6, п.6.2.7]. Про численні порушення говориться і в доповіді Громадянської комісії з прав людини «Психоневрологічні інтернати України: ув'язнені без суда і слідства» [7]. Хочеться зауважити, що права засуджених до позбавлення волі за вчинення злочинів більш чітко і детально регламентовані законодавцем у Кримінально-виконавчому кодексі України [8], ніж права осіб, які перебувають у психіатричних (психоневрологічних) закладах. Отже, ці питання необхідно чітко виписати на законодавчому рівні, а також визначити і закріпити гарантії реалізації прав вищезазначених осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141 (з наступними змінами).
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№40-44 – Ст. 356 (з наступними змінами).
3. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№40-41 – Ст. 492 (з наступними змінами).
4. Официальный сайт общественной организации «Гражданская комиссия по правам человека» в Украине // Режим доступа <http://cchr.org.ua>.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016 // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.
6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні (Київ 2016) // Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.
7. Доповідь Громадянської комісії з прав людини «Психоневрологічні інтернати України: ув'язнені без суда і слідства» // Режим доступу: <http://cchr.org.ua/psihonevrologicheskie-internatyi-ukrainyi-zaklyuchyonyiye-bez-suda-i-sledstviya/>
8. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№3-4 – Ст. 21 (з наступними змінами).

Одержано 17.11.2016